

Поле битви – соціальні мережі

Російські можновладці хочуть контролювати суспільну думку в соціальних мережах. З YouTube і Telegram у них виникають проблеми.

Інтернет у Росії, зокрема сфера соціальних мереж, зазнавав утисків, дедалі більш серйозних із року в рік, іще до вторгнення в Україну. Відтоді обмеження в російському онлайн-просторі значно посилилися, як зазначає Freedom House, порівнюючи 2022 рік з 2021. Мета російської влади – надати силам, що підтримують уряд та війну, абсолютний контроль над інформацією, яку більшість росіян споживає в мережі.

Заголовки новин у Центральній Європі на самому початку [повномасштабної] війни стосувалися блокування західних соціальних мереж, таких як Twitter, Facebook та Instagram. Утім, Facebook і Twitter відігравали в поширенні новин у Росії лише другорядну роль. Вирішальна битва за формування суспільної думки, особливо молодих росіян, відбувається на інших платформах, і простим блокуванням виграти її неможливо. Слід створити альтернативну програму, яка б відповідала цілям влади, та забезпечити її охоплення, адже, незважаючи на вимушені роздуми про реакційний «руський мір», росіяни не перестануть користуватися онлайн-медіа.

Окрім застосунків-месенджерів, таких як WhatsApp, найбільші частки ринку та охоплення 40-70 процентів у Росії мають YouTube, VK.com, Telegram та Instagram. На момент початку [повномасштабної] війни практично повністю під контролем уряду перебувала лише російська соцмережа VK.com. Тож у можновладців було багато «роботи» з видалення незручного, контраверсійного контенту з поширених у країні соціальних мереж та заміни його ідеологічно конформним.

Відеоконтент такий самий популярний у російських мережах, як і в Центральній Європі. Якщо йдеться про складні вебвідео з глибоким змістом, то їхній розвиток в останні 20 років є напрочуд подібним до ситуації в Німеччині. Деякий час паралельно з YouTube (дочірньою

компанією Google) розвивалися вітчизняні альтернативи, як-от російський RuTube, але досить скоро вони втратили актуальність на тлі зростання ринкового впливу американського гіганта.

*Для охоплення
російського населення
відео необхідний
американський
інтернет-портал*

Попри всі побоювання, навіть наближені до російського уряду відеоблогери, а також офіційні органи змушені були врешті-решт скористатися величезним охопленням YouTube. Під час опитування в червні 2022 року 74 відсотки росіян заявили, що користувалися YouTube останніми днями, при цьому найчастіше використовувався сегмент політичних новин. Отже, для охоплення російського населення відео необхідний американський інтернет-портал. Політичний YouTube, передовсім опозиційний, уже багато років відіграє в Росії значно більшу роль, ніж у тій-таки Центральній Європі. Вимоги російських чиновників щодо блокування, наприклад, через «державну таємницю» у відеопродукції, YouTube у багатьох випадках не виконував.

З початком [повномасштабної] війни та продовженням тоталітарного повороту в Росії стало зрозуміло, що російський уряд тепер хотітиме остаточно зламати цю опозиційну силу думки у власній країні. Прокремлівський олігарх Євгеній Прігожин у січні цього року чітко висловив те, про що думає багато хто з російських державних лідерів: «Найближчим часом YouTube буде закрито. Ті, хто досі й активно користується YouTube, будуть ідентифіковані та після заборони справедливо покарані». Проте більш ніж за рік YouTube, як і раніше, доступний у Росії в своєму звичайному вигляді. Чому російська війна на знищення американської мережі виявляється такою складною?

Те, що YouTube домінує серед відеоплатформ у російському інфопросторі, – не випадковість. YouTube значно перевершує своїх російських конкурентів як технологічно, так і з погляду можливостей. Навіть Александр Жаров, генеральний директор «Газпром-медіа», власника конкурента RuTube, сказав у січні медіапорталу РБК, що RuTube не зможе замінити YouTube. Він указав на те, що рекомендації Google для користувачів постійно оптимізуються, щоб ідеально враховувати їхні глядацькі звички, а також на величезний, світових масштабів асортимент контенту

порталу.

Попри все це, аналітики вважають, що російські чиновники далі прагнуть до своєї мети – витіснення YouTube з російського ринку. Як повідомляє російськомовне видання Forbes, успішний конкурент VK.com, де вебвідео донедавна займали другорядне місце, вже готується збільшити пропускну здатність свого відосервісу, щойно YouTube буде закрито в російській мережі. Крім того, VK.com зараз намагається переманити відомих відеоблогерів у свого американського конкурента.

*Те, що YouTube домінує
серед відеоплатформ у
російському
інфопросторі, – не
випадковість*

Отже, висновок, що його російська влада зробила з невдалої спроби розвивати RuTube, полягає не в тому, щоб відмовитися від своїх зусиль, а в тому, щоб зробити ставку на нову конячку. Для Кремля вигідно, що російські ютубери більше не можуть монетизувати свої відео, тобто генерувати дохід від реклами. Для незалежних каналів ця монетизація є важливою фінансовою опорою.

За даними джерел латвійської інтернет-газети Meduza, в адміністрації Кремля й досі дуже по-різному ставляться до доцільності блокування. Путіну сказали, пише Meduza, що «блокування зараз не рекомендоване». Воно лише спонукатиме більшу кількість росіян дізнаватися про обхід вебблокування загалом, що, своєю чергою, радше сприятиме, ніж перешкоджатиме доступу до іншого заблокованого контенту. Втім, зважаючи на те, що YouTube також дедалі частіше блокує російські урядові ресурси, як-от канал Ради Федерації РФ або канали відомих телепропагандистів, останнє слово тут, імовірно, ще не сказано.

На відміну від німецькомовного інфопростору, Telegram у Росії спочатку мав репутацію ліберального, незалежного від уряду месенджера. Політичні канали з великим охопленням роками існували передовсім в опозиційному сегменті. Через децентралізовану структуру мережі спроби російських наглядових органів повністю заблокувати Telegram усередині країни в 2020 році провалилися. На початку російського вторгнення в Україну склалася ситуація, яка не дозволила через це знову внести Telegram до кремлівського списку блокування. Після перших антивоєнних протестів з'явилися повідомлення про те, що або російська держава проникла в опозиційні структури через Telegram, або провайдер, який нині базується в Дубаї, передав дані опозиційних груп

російським чиновникам.

Але для того, щоб узяти під контроль Telegram, російські чиновники не намагалися в першу чергу заблокувати опозиційних конкурентів. Натомість із початком [повномасштабної] війни в Telegram з'явився контррух у вигляді так званих Z-інфлюенсерів та «військових кореспондентів», які підтримують війну і коментують бойові дії в Україні з проросійської позиції, ба навіть ведуть репортажі з фронту, інтегруючись у російські підрозділи. Яскравим прикладом є вбитий у Санкт-Петербурзі в результаті ймовірного замаху мілблогер Владлен Татарській, який мав понад 560 тис. підписників у Telegram, а його справжнє ім'я було Максим Фомін.

Цим Z-інфлюенсерам дозволено напрочуд вільно розповідати про події на фронті й навіть висловлювати тактичну критику на адресу військового керівництва – в ситуації, коли навіть найменше антивоєнне зауваження в інтернеті може призвести до тривалого ув'язнення. Окрім цих новоявлених «військових кореспондентів», є посадові особи, котрі, як експрем'єр Дмитрій Мєдведев або чеченський правитель Рамзан Кадіров, досягли значного охоплення в Telegram за допомогою агресивних гасел і погроз. Охоплення також нарощують у нечесні способи – з використанням ботів та фейкових груп – підприємства, афілійовані з державою.

Навіть Tinder хоче залишити Росію в червні через тиск з боку держави

Російська держава залучає до мережі Telegram росіян із провладними поглядами, зокрема через численні особисті канали відомих політиків. Завдяки всім цим зусиллям у Telegram з'являється велика кількість нових, неопозиційних користувачів, внаслідок чого суспільна думка в російськомовному сегменті мережі зсувається. В лютому 2022 року в опитуванні соціологічного інституту «Фонд “Громадська думка”» (рос. ФОМ) Telegram назвали улюбленим джерелом новин дев'ять відсотків росіян, але в січні 2023 року такі становили вже 20 відсотків, незважаючи на те, що опозиційні гравці й далі витісняються з мережі. 2022 року Telegram обігнав всемогутній WhatsApp за обсягом трафіку даних серед месенджерів.

Можна навести також багато менших прикладів, які свідчать, що російський режим веде боротьбу з залишками свободи в інтернеті

вже на повну силу і, на жаль, успішно: це, зокрема, створення контрольованої альтернативи Instagram – Rossgramm, а також жахливі штрафи для автономної й тому нелюбої онлайн-енциклопедії Вікіпедії російською мовою. Навіть західна мережа знайомств Tinder хоче залишити Росію в червні через тиск з боку держави.

Тє, наскільки ефективно державна влада в Росії використовує онлайн-механізми для обмеження свободи в мережі так само, як вона це робила на місцях зі «свободою в офлайн», лякає. Втім, дивитися на російський інфофронт із суцільним песимізмом не слід. Адже російськомовні критики влади продовжують діяти – або з-за кордону, або підпільно. Meduza, зважаючи на це, говорить про створення «другого Рунету», який був би вільним від державної цензури. Мостом до власної країни для інфлюенсерів-емігрантів та відновлених за кордоном онлайн-газет і досі є Telegram та YouTube. Вони будуть доступні в Росії без потреби шукати обхідні шляхи якщо не постійно, то ще довго. А через них – і контент ЗМІ, які постали на руїнах ліберальної преси в самій Росії.

Завданням європейської політики та суспільства має бути підтримка цих діячів у їхній боротьбі проти значно сильнішого супротивника: надання можливості працевлаштування та в'їзду російським інакодумцям, а також організаційна та фінансова підтримка їхньої роботи. Тільки так вони зможуть вижити в битві думок проти потужних державних структур і фінансованої ними «спільноти». Адже те, що вони колись будували в Росії офлайн, нині зникло.

Переклад з німецької Дар'ї Прусенко

Роланд Батон

Роланд Батон (Roland Bathon) – журналіст-фрілансер. Він пише переважно про Росію та Східну Європу.

